

SCHOOLWERKPLANONTWIKKELING

Schoolwerkplanontwikkeling voor de kleuterschool en de lagere school, en dus voor de nieuwe geïntegreerde basisschool. Dat is niet gemakkelijk, blijkt uit het verslag van stroom 5. De schoolwerkplannen kwamen er niet kant en klaar uitrollen.

Niettemin bevat dit verslag veel behartenswaardigs. Het geeft een duidelijker beeld van de problemen die je tegenkomt, en formuleert een aantal voorwaarden waaraan voor schoolwerkplanontwikkeling moet worden voldaan.

Voorgeschiedenis

De groep die de stroom 'Schoolwerkplan en taal' voor het congres van 1979 heeft voorbereid is voortgekomen uit het VON-congres van 1977. Toen kwamen ongeveer 35 mensen bijeen om onder de titel 'Taalonderwijs van morgen' te werken aan ideeën rondom vernieuwingen in het moeder-taalonderwijs, met name op de kleuterschool en de lagere school. Voor een verslag van de werkzaamheden toen verwijs ik naar het verslag in *Moer 1977*: 4.

Daarna hebben twee jaar lang een aantal deelnemers aan deze stroom samen verder gewerkt van uit hun eigen praktijksituatie.

Ze probeerden in hun eigen school-, klasse- en groepssituatie de ervaringen van het congres te verwerken en daarover met elkaar van gedachten te wisselen. Op een bepaald moment werd de groep gevraagd om een van de stromen van het congres van '79 te vullen en voor te bereiden.

Uiteindelijk heeft dat geresulteerd in de stroom 'Schoolwerkplan en taal', waaraan ruim 50 mensen deelnamen.

Dat zovelen intekenden op deze stroom, eigenlijk toch op grond van zeer summiere informatie, geeft aan dat deze zaak leeft bij een groot aantal werkers op kleuterschool en lagere school. Bovendien kwamen niet alleen leerkrachten uit voornoemde schooltypen op deze stroom af, ook een aantal PA-docenten, docenten aan KLOSSen en werkers bij schoolbegeleidingsdiensten e.d. toonden grote belangstelling.

De stroom was heel duidelijk opgezet voor mensen die voor de klas staan, de eerstelijns werkers en dit was ook duidelijk aangegeven in de conferentiefolder. Het grote aantal inschrijvingen vanuit de tweede lijn bezorgde de voorbereiders nogal wat hoofdbreken. Uiteindelijk kozen ze voor het werken in heterogeen samengestelde subgroepen, waarbij uitgegaan werd van de situatie van de leerkracht op de kleuterschool en de lagere

school en waarbij tweedelijns werkers (aan opleidingsinstituten voor onderwijsgevend en schoolbegeleidingsdiensten) maar moesten zien in hoeverre deze aan hun trekken konden komen.

Doelstellingen

De leiding van de stroom stonden de volgende doelstellingen voor ogen:

- De deelnemers krijgen al werkend enig (of meer) zicht op wat het ontwikkelen van een schoolwerkplan is.
- De deelnemers worden zich er enigermate van bewust dat ieder, die zich vanuit professie met onderwijs bezighoudt, wel degelijk met schoolwerkplanontwikkeling bezig is.
- De deelnemers ontwikkelen een deelschoolwerkplan waarin vanuit een thema taalgebruikssituaties en taalondersteunende activiteiten aan de orde komen.
- De deelnemers verkennen elkaars situatie, van het lager onderwijs naar de kleuterschool en andersom, om vandaaruit in de nabije toekomst in hun eigen situatie te (kunnen) werken aan schoolwerkplan voor de nieuwe basisschool.
- De deelnemers signaleren samen knelpunten waarvoor ze (kunnen) komen te staan als in hun eigen situatie aan schoolwerkplanontwikkeling wordt gewerkt.
- De deelnemers formuleren voorwaarden waaraan 'moet' worden voldaan om met enig zicht op succes met het ontwikkelen van een schoolwerkplan bezig te zijn.
- De deelnemers ervaren dat schoolwerkplanontwikkeling alleen zin heeft als dat direct betrekking heeft op (de verandering van) de eigen schoolsituatie.

(Voor)informatie

De voorinformatie die aan de deelnemers is toegezonden is te onderscheiden in drie delen:

- de algemene voorinformatie
- Ruud Gorter *Taalboek* (Nijmegen 1978)
Peter Dekkers *Taal op de kleuterschool*, uit hoofdstuk 1: Analyse van een gesprek in de kleuterschool
Frea Janssen-Vos e.a. *Werken met kinderen* (Amsterdam 1976), deel VI: Werkboek Taalontwikkeling, hoofdstuk 1: Actief taalgebruik
- huiswerkopdracht.

De algemene voorinformatie

In de algemene voorinformatie werden de uitgangspunten geformuleerd en de werkwijze op de conferentie in algemene termen aangegeven.

Voor het formuleren van de uitgangspunten is uitgegaan van de nota *Taalonderwijs van Morgen* van de centrale werkgroep Moedertaalonderwijs van het CIO (1976), en de ervaringen die de voorbereidingsgroep heeft opgedaan tijdens de vorige conferentie en in hun eigen werken aan de school.

Bij de vernieuwing van het taalonderwijs spelen een aantal factoren een rol:

- Het taalgebruik van leraren, ouders en kinderen moet geplaast worden tegen de achtergrond van de situaties waarin de taal gehanteerd wordt, met name tegen de maatschappelijke factoren die daarop van invloed zijn.
- (Taal)onderwijs moet aansluiten bij de ervaringen van kinderen in hun sociale omgeving.
- (Taal)onderwijs zal emancipatorisch moeten zijn: kinderen bewust moeten maken van de situaties waarin zij zich bevinden en hun de mogelijkheden bieden enerzijds zich te bevrijden van de beperkingen door hun situatie opgelegd en anderzijds om hun eigen wereld samen met anderen vorm te geven.
- Voor veel kinderen is de schooltaal een tweede taal; deze taal wordt meestal gehanteerd door de leerkracht en de schoolboeken.
- Het huidige taalonderwijs zondert zich vaak af van andere 'vakken', het creëert onwerkelijke en onsamenhangende situaties waarin geoeftend en getoetst wordt, het legt daarbij de nadruk op kennisgebieden zoals spelling en grammatica; het taalonderwijs is willekeurig in de momenten waarop taal 'taal' genoemd wordt, namelijk op die uren welke daarvoor op het rooster zijn gereserveerd, alsof er alleen dan aan taal wordt gedaan.
- Veel doelstellingen van het taalonderwijs worden buiten leerkrachten en leerlingen om gedictieerd; hierover zou nu juist gepraat moeten worden met leerlingen, ouders en medeleerkrachten.

Deze achtergronden leiden tot 'nieuwe' gedachten over het taalonderwijs.

In de nieuwe basisschool zal het taalonderwijs ten dele thematisch (projectmatig) en ten dele cursorisch van karakter moeten zijn.

Als zo'n thema in de onderwijssituatie aan de orde komt zullen leerkrachten en leerlingen samen

ontdekken dat ze met een aantal taalactiviteiten bezig zijn, die 'vanzelf' voortkomen uit de situatie die binnen het thema (het project) is gekozen.¹

Bovendien ontdekken leerling en leerkracht dat bepaalde taalactiviteiten niet of niet volledig genoeg beheerst worden. Zij kunnen dan kiezen voor een taalondersteunende activiteit.

De mogelijkheden tot differentiëren doen zich op allerlei manieren voor: in het kiezen binnen welke taalgebruikssituatie een groepje leerlingen of een leerling wil functioneren (bijvoorbeeld vanuit de belangstelling voor het onderwerp, de werkvorm, de samenwerking met bepaalde andere kinderen) en in het kiezen van een taalondersteunende activiteit op een leerling of een groepje leerlingen afgestemd. Een kaartenbak met aanwijzingen voor leerkracht en leerling voor het hanteren van een bepaalde taalgebruikssituatie (hoe hou je een enquête, hoe maak je een werkstuk, hoe bereid je een interview voor e.d.) en een materiaalverzameling voor het aan de slag gaan met taalondersteunende activiteiten zijn onmisbaar.

Er is geen taalboek meer dat de leergang bepaalt. Enerzijds is er de open leersituatie en de ontwikkeling daarvan, anderzijds gesloten: de cursorische activiteiten (cursorisch: een reeks oefeningen om een bepaald probleem onder de knie te krijgen).

Van kleuter- en lagere scholen wordt verwacht dat ze respectievelijk werken volgens een speelwerkplan en een leerplan. Straks wordt dat een schoolwerkplan voor de basisschool van 4-12-jarigen.

Veel van wat leerkrachten en leerlingen samen in de school doen staat niet in plannen omschreven. De leerkracht neemt dagelijks kleine en grote beslissingen. Hij maakt keuzen uit het voorhanden zijnde materiaal of volgt het beperkte materiaal dat hij heeft. Hij beoordeelt het gedrag van zijn leerlingen, hij gaat op een bepaalde manier met de leerlingen om. Leerlingen voeren uit wat de juf-meester-leidster hun opdraagt of niet. Leerlingen gaan met elkaar om of laten elkaar links liggen. Al deze dingen bepalen voor een groot deel de sfeer in de klas, de groep en de school.

Verduidelijking van deze elementen, daar gaat het om. Bewustwording van het gebeuren in de dagelijkse schoolpraktijk en bezinning hierop is van groot belang voor het werken aan een schoolwerkplan. Naast het praktisch plannen van een

aantal activiteiten voor de dagelijkse schoolpraktijk in onderlinge samenhang is een reflectie op het 'hoe en waarom' van die activiteiten van groot belang voor een goed schoolwerkplan. Soms zal de reflectie aanleiding zijn tot het formuleren van uitgangspunten, soms tot het aanbrengen van veranderingen in reeds ontworpen gedeelten en soms tot het (her)structureren van het plan. Steeds zal 'gecontroleerd' moeten worden in hoeverre de visie die het team al werkend ontwikkelt gestalte krijgt of in ieder geval doorklinkt in het schoolwerkplan.

Andere (voor)informatie en de huiswerkopdracht

De andere toegezonden voorinformatie gaf nog wat achtergronden van moedertaalonderwijs. Als huiswerkopdracht werd gevraagd om een week lang alle taalactiviteiten die iedere deelnemer in zijn situatie ondernam met de leerlingen te noteren. Bovendien werd gevraagd te noteren welke moeilijkheden en problemen men daarbij ondervond.

Deze gegevens zouden op toegezonden flappen moeten worden geschreven, die aan het begin van het congres werden ingeleverd en mede een ingang zijn voor het werken in de stroom.

Schoolwerkplanontwikkeling op de Leeuwenhorst

Korte schets van de werkwijze tijdens het congres

Kennismaking met elkaar en signalering van de knelpunten in dagelijks werken met taal in de school

De kennismaking gebeurde in groepen van vier, die na een eerste onderling praatje samen een wandeling langs de flappen maakten en verschillen en overeenkomsten in de aangegeven problemen inventariseerden. Daarna werden drie van die groepen van vier samengevoegd om onder leiding van een substroömleider de eerste ervaringen uit te wisselen en met elkaar te vergelijken wat men op de flappen gelezen had. De nu gevormde twaalfallen zouden gedurende het verdere congres samenwerken.

Op de eerste dag werd ook nog een plenaire bijeenkomst georganiseerd. Om de deelnemers nog wat meer informatie te geven over het hoe en waarom van een schoolwerkplan gaf Ruud Gorter een uiteenzetting.

In het eerste deel van deze uiteenzetting ging hij in op een aantal technisch-organisatorische zaken (wie moeten we bij de planning betrekken, welke activiteiten moeten er achtereenvolgens gedaan worden, wat is een redelijk tijdschema, met welke onderwijskundige zaken moeten we rekening houden? enz.).

Daarna werd een wat uitgewerkt voorbeeld aan de orde gesteld. Als invalshoek werd gekozen voor creatief taalonderwijs.

Naar aanleiding daarvan kwamen zaken aan de orde als:

- algemene uitgangspunten, doelstellingen en de inhoud van creatief schrijven en de opbouw daarvan voor 4-12-jarigen
- de raakpunten met algemeen onderwijskundige aandachtspunten als leef- en beleavingswereld van de kinderen; open en gesloten planning; differentiatie; relatie met andere vakken; werkvormen; creatief schrijven in projecten; creatief schrijven en spellingonderwijs
- relatie schoolwerkplan — onderwijsontwikkeling
- werkwijze van een schoolteam
- betrekken van anderen bij dit ontwikkelingswerk.

Bovenstaande punten fungeerden in enkele subgroepen als kapstokken voor het verder werken aan een activiteitenplan. In het uitvoerige stroomverslag is de voordracht in zijn geheel opgenomen.²

In het verdere verloop van het congres zijn geen plenaire bijeenkomsten georganiseerd omdat de groep toch te groot was om effectief te werken en omdat de deelnemers vonden dat dit verstoring werkte op het werken in de substromen.

Het gezamenlijk ontwerpen van een deelschoolwerkplan

In de loop van de eerste avond werden twee videobanden getoond. Een band van een kringgesprek op de kleuterschool en een band van een gesprek in een tweede klas van een lagere school. In beide gesprekken was het onderwerp 'rolpatronen'. Beide banden dienden als startpunt voor de opdracht:

'Ontwerp een activiteitenplan voor een afgebakende periode voor 'taal' uitgaande van de start in het opgenomen klasgesprek. Dit moet gebeuren voor de oudste kleuters en voor een klas uit de onderbouw van de lagere school.'

Bij het ontwerpen van dit plan was de bedoeling dat men rekening hield met deesignaleerde knelpunten vanaf de flappen, de aangeboden voorinformatie en de inleiding over schoolwerkplanontwikkeling van Ruud Gorter.

Gedurende twee dagen kon de subgroep zich gaan bezighouden met het ontwerpen van een deelschoolwerkplan. Er diende met name gelet te worden op het onderscheid taalgebruikssituaties/taalondersteunende activiteiten, de rol/functie van de leerkracht, en wat hierboven genoemd is. Van groot belang was ook dat de groep zich bezon op de problemen die zich voordeden vooral in het licht van het ontwerpen van een volledig schoolwerkplan voor de nieuwe basisschool in de eigen situatie. Uit deze bezinning zou dan een aantal voorwaarden moeten komen. Voorwaarden waaraan 'moet' worden voldaan wil men tot effectieve schoolwerkplanontwikkeling komen. Op de dinsdagavond was er gelegenheid voor de deelnemers om kennis te maken met een aantal taalactiviteiten in de creatieve sfeer: rollenspel, schminken, poppenkast, striptekenen. Sommige van deze activiteiten werden later in het deelschoolwerkplan verwerkt:

Wat zijn de resultaten?

Naarmate het congres vorderde werkten de verschillende groepen hun bevindingen en ideeën uit op stencil of op flappen die respectievelijk onder de andere deelnemers werden verspreid of in de centrale ruimte werden opgehangen. Om de resultaten van het werken in deze stroom te illustreren zal ik gebruik maken van citaten uit het geproduceerde materiaal. In het reeds genoemde deelnemersverslag zijn deze papers integraal opgenomen.

Voor de bespreking van de resultaten maak ik gebruik van de volgende onderverdeling:

- Schoolwerkplanontwikkeling is zowel procesgericht als produktgericht;
- Schoolwerkplanontwikkeling is zowel werken aan een activiteitenplan als aan het bewustworden van en het ontwikkelen van een 'onderwijsvisie';
- Schoolwerkplanontwikkeling is van groot belang voor een succesvolle integratie van kleuterschool en lagere school tot de nieuwe basisschool;
- Voorwaarden voor effectieve schoolwerkplanontwikkeling;

— Evaluatieresultaten.

Schoolwerkplanontwikkeling is zowel procesgericht als produktgericht

In alle subgroepen werd schoolwerkplanontwikkeling ervaren als een zeer procesmatig gebeuren. Individueel werd bijna ieder voor vragen gesteld als: *Wat wil ik eigenlijk bereiken? Wat is mijn plaats als leerkracht in de groep: begeleidend, sturend, stimulerend, uitlokkend? Wat is de invloed van de mij omringende werkelijkheid op mijn handelen in de klas, in de groep, in de school?*

Anderzijds werd door iedereen ervaren dat een bewustwording van relaties met mede-teamleden, zowel binnen je eigen school als van lagere school naar kleuterschool en omgekeerd, met de teamleider, met schoolbegeleiders, met ouders van groot belang is: *je moet als teamlid open staan voor anderen, je moet je eigen-wijsheid opzij kunnen zetten, je moet niet alleen bij je eigen situatie blijven staan en je kan van anderen iets opsteken, je moet samen, als team, een visie ontwikkelen.*

Alle groepen constateren dat deze processen niet in korte tijd zijn te realiseren: er zal sprake zijn van een continu proces.

De produktmatige kant komt tot uiting in het overleg over de structuur van zo'n schoolwerkplan. Wat moet er allemaal in komen te staan: doelstellingen, inhouden, werkvormen, knelpunten, tijdschema's, bijdragen/steun van anderen: ouders, begeleidingsdiensten, differentiatiemogelijkheden? Vragen als hoe gedetailleerd moet het plan eruit zien, hoeveel rek moet er nog inzitten, komen in alle groepen aan de orde.

Bij het uitgebreide verslag zijn enkele iets meer uitgewerkte modellen gevoegd.

Schoolwerkplanontwikkeling is zowel werken aan een activiteitenplan als aan het bewustworden van en het ontwikkelen van een 'onderwijsvisie'

In elke groep werd de spanning ervaren tussen de *doelstellingendiscussie (je moet weten wat je bereiken wil)* en *het op een rij zetten van activiteiten*. In de praktijk, en dat viel tijdens het werken op het congres ook te merken, ben je met beide tegelijk bezig. Je moet je keuzen voor bepaalde activiteiten vanuit je doelstellingen, al of niet expliciet geformuleerd, verantwoorden.

In het ontwikkelen van een 'onderwijsvisie' is het gesprek met de ouders, de omgeving, het vervolg-

onderwijs zeer gewenst.

Bij het opstellen van een activiteitenplan werd ook nog een ander spanningsveld signaleerd: de spanning tussen *het beheersingsleren, waarin zich een groot aantal (vrij) vastliggende stappen, welke in een logische volgorde staan, bevinden en het werken in projectvorm, waarin de nadruk gelegd wordt op pedagogische en bewustmakende activiteiten; hier is geen sprake van vastliggende stapjes.*

Uiteindelijk gaat het dan om *het onderkennen van de groei (en het bieden van steun daarbij) enerzijds en de behoefte aan sturing anderzijds.*

In verschillende groepen werd ook een grote plaats ingeruimd voor observatie. Er moeten bij het werken in de klas momenten zijn waarop de leerkracht zich niet direct met de leerling bezighoudt maar de leerlingen of een leerling gericht kan observeren. De vraag was wel waarop dan specifiek gelet zou moeten worden en hoe zo'n observatie geregistreerd zou moeten worden. Een mogelijk onderwerp voor de terugkomdag.

Duidelijk werd op het congres dat een groep samenwerkende mensen heel goed in staat is de activiteiten die ze ondernemen in de klas (of gaan ondernemen) in kaart te brengen, te structureren. In een groep werd er aanvankelijk een groot verschil geconstateerd tussen het werken op de kleuterschool en de lagere school in die zin dat er op de kleuterschool nauwelijks structuur in het werken aanwezig was en dat het werk op de lagere school overgestructureerd was. Gaandeweg het werken aan een schoolwerkplan bleek dat die verschillen helemaal niet zo groot waren. De kleuterleidster werkte wel degelijk volgens een plan. Dat plan was ook best in een model te vangen en te beschrijven. De lagere-schoolkracht bleek zich best vrijer te bewegen dan lesrooster en boek hem voorschreven.

Schoolwerkplanontwikkeling is van groot belang voor een succesvolle integratie van kleuterschool en lagere school tot de nieuwe basisschool

Wil de integratie van beide schooltypen in de nieuwe basisschool gestalte krijgen dan is het samen werken aan een schoolwerkplan een zeer goede mogelijkheid. Dat het dan in eerste instantie gaat om het uitwisselen van ervaringen en werkwijzen is evident. Telkens weer bleek dat je een zeer beperkte en soms onjuiste kijk hebt op het werk van je collega in de school, van de andere school waarmee je samenwerkt, en van begelei-

ders. Zo'n beeldvorming is zeer belemmerend voor het goed verstaan van elkaar. Het uitwisselen van ideeën, activiteiten en werkvormen is soms erg inspirerend voor je eigen werken in de klas.

Voorwaarden voor effectieve schoolwerkplanontwikkeling

Enkele groepen zijn toegekomen aan het expliciet formuleren van dergelijke voorwaarden, bij andere groepen zijn ze genoemd tijdens het werken.

Zeer opvallend is dat daar waar van voorwaarden sprake is deze bijna allemaal liggen in de sfeer van de interactie.

Er wordt niet gevraagd naar grote hoeveelheden materiaal, niet naar (semi-)wetenschappelijke voorlichting over hoe het nu allemaal zou moeten.

Een zeer belangrijke plaats bij het ontwikkelen van een schoolwerkplan wordt toebedacht aan de teamleider. Een teamleider moet in staat zijn de vele gesprekken die zullen plaatsvinden goed te leiden, hij moet een open oog hebben voor de conflicten en knelpunten die daarbij kunnen ontstaan.

Daarnaast wordt van alle deelnemers aan schoolwerkplanontwikkeling gevraagd:

- een zeer grote luisterbereidheid
- het opzij zetten van eigen vrijheid
- inlevingsvermogen in de situatie van een ander.

Er zal hard gewerkt moeten worden aan teamvorming, hoe dat dan ook gerealiseerd moet worden. In de reacties van de deelnemers op het totaal gebeuren in deze stroom lag heel duidelijk dat dit het was wat ze het meeste geleerd hadden: samen werken aan een schoolwerkplan haalt, zelfs als je zeer gemotiveerd op een VON-congres zit, zeer veel overhoop, met name in de persoonlijke sfeer en ten aanzien van de relaties tot de anderen in de groep.

Evaluatieresultaten

De stroomleiding had middels een enquête onderzocht in hoeverre de door haar gestelde doelen waren bereikt.

Over het algemeen kan gezegd worden dat de doelstellingen zijn bereikt. Het belangrijkste is wel dat de deelnemers hebben ervaren dat schoolwerkplanontwikkeling heel dicht staat bij hun dagelijkse schoolpraktijk. Daarnaast hebben de

deelnemers geconstateerd dat schoolwerkplanontwikkeling een belangrijke bijdrage kan leveren aan de integratie lagere school — kleuterschool en aan de verandering van de eigen schoolsituatie.

... knelpunten

Zowel in de voorbereiding op het congres als in de eerste fase als tijdens het werken aan het schoolwerkplan zijn door de deelnemers knelpunten signaleerd. Deze knelpunten betreffen zowel problemen bij het werken in de school op dit moment als problemen die te verwachten zijn als men in zijn eigen situatie heel expliciet gaat werken aan een schoolwerkplan.

Ik som ze hier op als aandachtspunten, zonder een uitvoerige analyse, zonder rubricering omdat veel zaken nauw met elkaar samenhangen.

Voor een ieder die met schoolwerkplanontwikkeling bezig is of ermee aan de gang gaat lijkt mij deze lijst van belang.

- Komt het werken met aan de ene kant thematisch/projectmatig (taal)onderwijs en aan de andere kant cursorisch onderwijs aan de 'zwakke' leerlingen ten goede of niet?
- Hoe wordt de leerling van de toekomstige basisschool geacht deze te verlaten wat betreft zijn kennen, kunnen en zijn?
- Hoe krijgen we een goede informatie-uitwisseling van kleuteronderwijs naar lager onderwijs en omgekeerd op gang? Informatie over visie, werkwijze, materiaal e.d.
- In hoeverre is het mogelijk kinderen op te voeden/op te leiden tot zelfstandigheid die bij een gewenste manier van werken verwacht (vereist) wordt?
- Is het eigenlijk wel zinnig waar ik als leerkracht mee bezig ben, is het relevant, leren de kinderen wel wat en hoe controleer ik dat dan?
- Hoe moet een leerkracht die wel eens andere paden wil betreden, onverschillige of onwillige collega's uit het team benaderen, overtuigen, meekrijgen?
- Wat is eigenlijk de taak van een leerkracht bij thematisch/projectmatig (moedertaal)onderwijs?
- Hoe krijgt de leerkracht binnen het klasgebeuren wat meer tijd voor zichzelf, om vanuit die terbeschikking staande tijd leerlingen rustig te kunnen observeren? Welke elementen van taalgedrag zijn belangrijk om te observeren?

- Hoe stem je als leerkracht voor je klas/je groep onderdelen op elkaar af en hoe doe je dat als team voor de hele school?
- De ouders dienen een belangrijke rol te spelen bij het hele schoolgebeuren. Hoe schakel je ze in bij de voorbereiding, de planning, de ontwikkeling van een visie? Hoe kom je tegemoet aan hun wensen? Hoe kunnen ze helpen tijdens de uitvoering? Hoe evalueer je alles?
- Hoe kom je als leerkracht, met name op de lagere school, af van die ellendige tijdsdwang: iets moet af, dat moet gebeuren, dat moet kunnen binnen die tijd?
- Wat kan ik nog met de methode die we nou eenmaal hebben?

Conclusies

- Verslaggeving van het gebeuren op het Vongres is daarom zo moeilijk omdat deelnemers vaak andere dingen leren of als goed ervaren dan waarvoor ze gekomen waren of dan

het uiterlijk verloop en de behaalde resultaten te verwachten zouden geven.

- Dat er een artikel over stroom 5 verschijnt komt omdat zowel de voorinformatie als de resultaten hulpmiddelen kunnen zijn voor een ieder die met schoolwerkplanontwikkeling aan de slag gaat.
- Bovendien hopen we dat tussen de regels door ieder wordt geïnspireerd ook eens aan zo'n congres deel te nemen.
- De VON dient zich te bezinnen op haar beleid als bij de inschrijving voor dit congres blijkt dat bepaalde groepen uit het onderwijs en de begeleidende instanties sterk vertegenwoordigd zijn en andere groeperingen veel minder.
- Schoolwerkplanontwikkeling zal zeer zinvol kunnen werken bij de integratie van kleuterschool en lagere school tot de nieuwe basisschool. Het slagen daarvan hangt in eerste instantie af van de bereidheid tot samenwerken van de deelnemers.

Literatuur

Nijmeegse Werkgroep *Taaldidactiek aan de basis 2* Groningen 1978

Ruud Gorter *Taalboek* Nijmegen 1978

Freya Janssen-Vos e.a. *Werken met kinderen* Amsterdam 1976 (deel VI: Werkboek Taalontwikkeling)

Centrale Werkgroep Moedertaalonderwijs (CIO) *Taalonderwijs van morgen* Den Bosch 1976

Frans du Maine 'Taalonderwijs van morgen? Ja!' in: *Moer* 1977: 4

Johan Eimers 'Projectmatig Moedertaalonderwijs' in: *Moer* 1976: 5

Peter Dekkers *Taal op de kleuterschool* Tilburg 1977

Noten

- 1 Zie onder andere *Taaldidactiek aan de basis* en het artikel van Johan Eimers.
- 2 Het uitvoerige stroomverslag dat is uitgewerkt voor de deelnemers aan deze stroom is voor belangstellenden verkrijgbaar via Ruud Gorter, Patrijsslaan 105, Neele, tel. 05450 – 3305.